

رویکرد فقه حکومتی بر خمس شخصیت‌های

حقوقی استخراج‌کننده معادن

www.ketab.ir

مهدی زارع پور جویانی

سرشناسه : زارع پور جویانی، مهدی، ۱۳۶۶-
 عنوان و نام پدیدآور : رویکرد فقه حکومتی بر خمس شخصیت های حقوقی استخراج کننده معادن/مهدی
 زارع پورجویانی.
 مشخصات نشر : قم: انتشارات خویی، ۱۴۰۲.
 مشخصات ظاهری : ۱۵۴ ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۵۶۰۸-۶۰-۳
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 یادداشت : کتابنامه.
 موضوع : معدن و ذخایر معدنی (فقه)
 Mining law (Islamic law)
 چاه های نفت
 Oil wells
 چاه های گاز
 Gas wells
 مالکیت (فقه)
 Property (Islamic law)
 انفال
 *Anfal
 خمس
 *Khums
 فقه جعفری -- قرن ۱۴
 *Islamic law, Ja'fari -- ۲۰th century
 حکومت
 Law of state
 رده بندی کنگره : BP۱۹۸/۶
 رده بندی دیویی : ۲۹۷/۳۹۷
 شماره کتابشناسی ملی : ۹۵۳۳۲۷۶
 اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیبا

عنوان:

رویکرد فقه حکومتی بر خمس شخصیت های

حقوقی استخراج کننده معادن

نویسنده: مهدی زارع پور جویانی

ناشر: انتشارات خویی

صفحه آرایشی: حسن صدایی نیا

قطع: وزیری، تعداد صفحات: ۱۵۴

نوبت چاپ: اول، تاریخ انتشار: زمستان ۱۴۰۲ ش، شمارگان: ۱۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۶۰۸-۶۰-۳

قیمت: ۱۲۰۰۰۰ تومان

تکثیر این کتاب: چاپ دیجیتال یا نشر الکترونیکی بدون اجازه ناشر، پیگرد قانونی دارد.

فهرست مطالب

۱۱.....	مقدمه
۱۱.....	الف- تبیین موضوع رساله
۱۳.....	ب- سؤالات تحقیق
۱۳.....	۱) سؤال اصلی:
۱۳.....	۲) سؤالات فرعی:
۱۳.....	۳) سوالات فرعی تر:
۱۳.....	ج- فرضیه تحقیق
۱۴.....	د- اهداف و فواید تحقیق
۱۵.....	ه- پیشینه تحقیق و امتیاز این پژوهش
۱۵.....	کتاب:
۱۶.....	مقاله:
۱۶.....	و- روش تحقیق
۱۷.....	بخش اول: مفاهیم و کلیات
۱۹.....	پیشگفتار
۱۹.....	فصل اول : مفاهیم
۱۹.....	گفتار اول: خمس در لغت و اصطلاح فقهی

- گفتار دوم: معدن در لغت و در اصطلاح و اقسام آن ۲۲
- مبحث اول: معدن در لغت و اصطلاح ۲۲
- مبحث دوم: اقسام معدن ۲۷
- گفتار سوم: بخش دولتی و بخش خصوصی در فقه و حقوق ۳۱
- فصل دوم: نظریات مطرح در ملکیت معادن (چاه‌های نفت و گاز) در فقه شیعه ۳۳**
- گفتار اول: نظریه انفالیت معادن (چاه‌های نفت و گاز) ۳۴
- دلیل عقلی ۳۴
- نقد استدلال عقلی ۳۵
- کتاب ۳۵
- نقد استدلال به کتاب ۳۶
- سنت ۳۶
- گفتار دوم: نظریه مباحات عامه بوم‌های معادن (چاه‌های نفت و گاز) ۴۱
- کتاب ۴۲
- نقد استدلال به کتاب ۴۳
- روایات خمس معدن ۴۳
- نقد استدلال به روایات خمس ۴۳
- سیره متشرعه ۴۴
- نقد استدلال به سیره ۴۵
- شهرت فتواییه ۴۶
- نقد استدلال به شهرت ۴۶
- اصل اباحه ۴۷
- نقد استدلال به اصل اباحه ۴۷

۴۹.....	گفتار سوم : نظریه تفصیل درمعادن (چاه های نفت و گاز)
۴۹.....	تفصیل نخست : تفصیل بین معادن ظاهری وباطنی
۵۰.....	ادله
۵۱.....	نقد و بررسی ادله
۵۲.....	تفصیل دوم: ملکیت معادن به تبعیت مالکیت زمین آن
۵۳.....	ادله
۵۳.....	نقد و بررسی ادله
	تفصیل سوم : معادن موجود درملک امام، متعلق به امام و سائرمعادن
۵۴.....	ازمباحات عمومی
۵۴.....	نقد و بررسی
۵۵.....	فصل سوم : انواع اراضی دربردارنده معادن (چاه های نفت و گاز)
۵۵.....	گفتار اول: معدن (چاه های نفت و گاز) در احوال انفال
۵۶.....	مبحث اول: حقوق امام ﷺ در انفال و ضرورت تحصیل اذن از امام ﷺ
۶۱.....	مبحث دوم: واکاوی آراء فقهاء درحکم انفال و خمس دردوران غیبت
۶۳.....	نظریه اول: حلال بودن تمام انفال و خمس برای شیعیان درعصرغیبت
۶۴.....	نظریه دوم: حلال بودن تمام انفال برای مسلمانان درعصر غیبت
۶۵.....	نظریه سوم: حلال بودن انفال درعصرغیبت برا همه احياء کنندگان
	نظریه چهارم: حلال بودن انفال و خمس درعصرغیبت برای شیعیان درجهت
۶۷.....	ازدواج، مسکن و تجارت
	نظریه پنجم: حلال بودن انفال و خمس درعصرغیبت برای همگان درجهت
۶۸.....	ازدواج
۶۹.....	نظریه ششم: حرمت تصرف برای مردم دراموال امام ﷺ

- ۷۰ واکاوی و نقد نظریات
- ۷۲ قول مختار
- ۷۳ گفتار دوم: معدن (چاه‌های نفت و گاز) در اراضی مفتوح عنوه
- ۷۳ مبحث اول: روایات وارده در موضوع اراضی مفتوح عنوه
- ۷۷ مبحث دوم: کلام فقهاء شیعه و حکم اراضی مفتوح عنوه
- ۸۲ مبحث سوم: حکم استخراج معدن در اراضی مفتوح عنوه
- ۸۴ گفتار سوم: معدن (چاه‌های نفت و گاز) در اراضی شخصی
- ۸۶ مبحث اول: احیاء زمین موجب حدوث ملکیت یا حق اختصاص (اولویت) ...
- ۸۶ احیاء موجب مالکیت احیاکننده
- ۸۷ احیاء موجب حق اولویت احیاکننده
- ۸۹ قول مختار
- ۸۹ مبحث دوم: شروط و چگونگی احیاء زمین
- ۹۱ قصد مالکیت
- ۹۱ اسلام احیاء کننده
- ۹۱ قول نخست؛ عدم مالکیت کافر
- ۹۳ قول دوم؛ مالکیت کافر
- ۹۵ قول سوم؛ اختصاص نزاع در مالکیت کافر به زمان حضور امام (ع)
- ۹۶ قول مختار؛
- ۱۰۲ قول اول: زوال مالکیت یا حق اولویت از شخص احیاء کننده
- ۱۰۶ قول دوم: بقاء مالکیت یا حق اولویت برای شخص احیاکننده
- ۱۰۸ قول سوم: تفصیل بین موارد اذن و عدم اذن از امام (ع) توسط احیاکننده
- ۱۱۰ قول چهارم: تفصیل بین مالکیت بوسیله احیاء و غیر آن از سایر اسباب
- ۱۱۲ قول مختار

مبحث سوم: تعارض روایات باب انفال (معادن و چاه های نفت و گاز) با روایات باب محیاه	۱۱۳
بخش دوم: حکم خمس منابع نفتی و گازی	۱۱۷
پیشگفتار	۱۱۹
فصل اول: حکم خمس منابع نفتی و گازی در بخش دولتی	۱۱۹
گفتار اول: واکاوی أدله دال بر وجوب خمس در معادن	۱۲۰
مبحث اول: واکاوی ادله خمس معادن (چاه های نفت و گاز)	۱۲۱
مبحث دوم: واکاوی خمس معادن (چاه های نفت و گاز) در کنار مؤونات مصروفه	۱۲۴
مبحث سوم: حدنصاب معادن (چاه های نفت و گاز) در جعل وجوب خمس	۱۲۶
مبحث چهارم: واکاوی حدنصاب (چاه های نفت و گاز) در کنار مؤونات مصروفه	۱۲۹
گفتار دوم: حکم خمس منابع نفتی و گازی در مالکیت های دولتی (مالکیت امام)	۱۳۱
مبحث اول: واکاوی مستحقین خمس	۱۳۳
مبحث دوم: مبنای جعل خمس به عنوان حق وحدانی ثابت	۱۳۸
حکم مساله بر مبنای مختار	۱۳۹
حکم مساله بر مبنای غیر مشهور (خمس به مثابه حق واحد ثابت برای منصب حاکمیت)	۱۴۱
منابع و مأخذ	۱۴۷

مقدمه

الف- تبیین موضوع رساله

امروزه منابع و معادن، از مهم‌ترین مؤلفه‌های ثروت هر اجتماعی به شمار می‌آیند. در فقه اسلامی سخن از معدن، قرین با مالکیت و خمس آن است. از مسلمات جوامع امروزی مالکیت دولت‌ها بر معادن است. اقتصاد ایران نیز بر پایه معادن بسیاری خصوصاً نفت و گاز که از گسترده‌ترین منابع سوخت‌های فسیلی هستند، بنا شده است؛ اما در شریعت اسلام با مالکیت که به احیاء زمین موات مشهور است، مالکیت شخصی بر معادن نیز مطرح گردیده است. با تشکیل حکومت اسلامی شیعی، ریزینی در این امر اهمیتی دوچندان یافته است. بحث بنایی مهم تعلق وجه شرعی خمس به این منابع و معادن نفتی و گازی از بحث‌های پرثمر و مهم این بخش می‌باشد که این مهم در این رساله علمی در دو بخش دولتی و خصوصی بررسی شده است. تاکنون در واکاوی این بحث علمی مهم رساله‌ای جامع که از هر دو منظر به موضوع نگریسته باشد تدوین نشده است. در جامعه کنونی که بسیاری از چاه‌های نفت و گاز در دست شرکت‌های خصوصی می‌باشد این ضرورت دارای اهمیت مضاعف خواهد بود.

در این که معادن از انفال به حساب آیند و بالتبع آنچه از انفال است، ملک

پیامبر ﷺ و امام ﷺ باشد بین علماء اختلاف وجود دارد. البته انفال از اموال شخصی که به ارث می‌رسند نخواهد بود، بلکه از اموال امام ﷺ از این حیث که امام هستند؛ فلذا طبق تعبیر امام هادی ﷺ در روایتی می‌فرمایند: «مَا كَانَ لِأَيِّ جَعْفَرٍ بِسَبَبِ الْإِمَامَةِ فَهُوَ لِي» انفال مربوط به خود مقام امام ﷺ است. به هرروی اولین بررسی درمبادی تصدیقیه بحث اینجاست که آیا می‌توان ثابت کرد، همه معادن درملک امام ﷺ است یا خیر؟

پیگیری مساله پیش رو دراین رساله از ابعاد و زوایای متعددی نیازبه واکاوی دارد. یکی از ابعاد قابل توجه، تمرکز به بحث معادن به اعتبار اراضی که در آنها پیدا می‌شود، فلذا می‌توان به سه قسم تقسیم نمود؛

۱- بعضی مواقع معادن در اراضی که خودش از انفال است پیدا می‌شود و کسی آن را احیاء نکرده است.

۲- گاهی نیز معدن در آن ارضی که مفتوح شده است، یافت می‌شود.

۳- گاهی نیز معدن در ارضی که مملوک شخصی است کشف می‌شود؛ که البته تحقق این اعتبار شخصی براین زمین می‌تواند به هرنحوی از انحاء صورت بپذیرد مثلاً به شکل اعتباریات اختیاری مانند احیاء خود زمین یا قراردادهای متعارف مثل بیع، یا به شکل اعتباریات قهری مانند ارث، به ملک طرف درآمده است.

نسبت به آن معدنی که در ارض انفال پیدا شده و هیچ دستی بر آن واقع نشده است، قدرمتیقن از ادله این موارد را شامل می‌شود. نگارنده بحث را در ابعاد مختلف با صور متعددی که دارد، به صورت جامع و با نگاه اجتهادی به ادله و بصورت منضبط فقهی با تکیه بر فقه جواهری، ارائه خواهد نمود. والله المستعان

ب- سوالات تحقیق

(۱) سؤال اصلی:

حکم خمس منابع نفتی وگازی دراستخراج بخش دولتی وخصوصی چیست؟

(۲) سوالات فرعی:

۱. حکم خمس منابع نفتی وگازی دراستخراج بخش دولتی چیست؟

۲. حکم خمس منابع نفتی وگازی دراستخراج بخش خصوصی چیست؟

(۳) سوالات فرعی تر:

۱. ماهیت، ملاک و مسابقت انفال در روایات معصومین علیهم السلام چیست؟

۲. بهره وری از ثروت های خدادادی از منظر فقه شیعه چگونه است؟

۳. آیا خمس، ملک منصب امامت است یا ملک افراد نامبرده در آیه شریفه

خمس می باشد؟

ج- فرضیه تحقیق

رسیدن به حکم شرعی خمس منابع نفتی و گازی در استخراج بخش دولتی و خصوصی تابع یکسری مبانی است که نگارنده سعی دارد به واکاوی این امور در بخش کلیات بپردازد. حسب قواعد عام و روایاتی که دراین زمینه وارد شده است که خمس را درمطلق معادن ثابت می داند.

مجموعاً برای معدن پنج روایت درمنابع شیعی وجود دارد که اُمر به خمس درمعدن می نمایند یعنی آنچه ملاک است تحقق عنوان معدنیت است؛ حال چه مالکش شخص باشد یا هیئت باشد، درثبوت این حکم فرقی ندارد. فلذا چنانچه

مالک معدن دولت باشد که یک هیئت اعتباری است و یا مالکش شخص باشد، در همه این صور خمس این معادن باید پرداخت شود. اگر دلیلی خاص در مقابل این دلیل مذکور اقامه شود به عنوان مخصص پذیرفته می‌شود. فلذا حسب ظواهر ادله استفاده می‌شود که خمس بر منابع نفتی و گازی هم بربخش دولتی و هم بربخش خصوصی واجب خواهد بود.

البته می‌توان گفت بروفقه بعضی مبانی، امام علیه السام یا فقیه می‌تواند خمس هرآنچه که از معادن در دست دولت است را اخذ نکند چون که خمس باید در امور عامه و به مصلحت صرف گردد و خود دولت عهده دار معادن می‌باشد و در انتها به مصالح عامه هزینه می‌کند فذا هرچند حکم خمس در آن ثابت است لیکن در مرحله پرداخت خمس، نیازی به اخذ آن نیست.

د. اهداف و فوائد تحقیق

از جمله اهداف این تحقیق بیان وظیفه و حدود و ثغور آن برای دولت‌ها و شرکت‌های خصوصی در مواجهه با خمس منابع نفتی و گازی است. موضوعی که بخصوص به نحو اجتهادی در پایگاه‌های علمی و حوزوی بحث مستوفی در مورد آن صورت نگرفته است. بوضوح روشن است که اگر حسب مبانی قایل شویم که خمس ملک منصب است و لذا موارد اشاره شده در ایه شریفه خمس بیان مصداق مصرفی نباشد، درآمد حاصله از وجه شرعی خمس نفت و گاز برای ایتم و مساکین و ابناوا السبیل بسیار کارساز بوده و با وجود عظمت و کثرت درآمد از این منابع دیگر هیچ مشکلی برای این افراد پیش نخواهد آمد.

هـ- پیشینه تحقیق و امتیاز این پژوهش

در مورد پیشینه این تحقیق، تحقیقاتی به صورت کلی صورت گرفته است ولی بالتعین و به تفصیل بخش دولتی و بخش خصوصی به آن پرداخته نشده است. امتیاز ویژه این نوشتار این است که به موضوع مورد بحث به نحو اجتهادی و بصورت جامع با بیان پیش فرض های مبنایی در هر دو بخش دولتی و بخش خصوصی پرداخته است.

در میان آثار موجود که نگارنده تتبع کرده است، یکسری از نوشته های دانشگاهی و چند مورد حوزوی یافت شده است که به جامعیت، موضوع بحث را منقح نکرده و حالت تک بعدی و مختل می نماید. موارد با نگاه حقوقی به موضوع نگریسته شده است؛

کتاب:

فقه استدلالی نفت و گاز و حقوق تطبیقی؛ سید علی یثربی
در این اثر سعی شده است که بانگاه حقوقی نیز به مسایل نگریسته شود لیکن در دو بعدی که این رساله به دنبال دارد را پیگیری نکرده است.

بررسی فقهی مالکیت مردم بر ثروتهای عمومی؛ سید محمد رضا فیاضی
این اثر خالی از بررسی اجتهادی موضوع مورد نظر است و به حواشی و مسایل پیرامونی پرداخته است.

فقه نفت و گاز؛ ابراهیم موسی زاده
کتاب مذکور تقریباً به شباهت درس گفتاری و به صورت متن دروس دانشگاهی و بسیار اندک و گذرا به بیان بعضی مطالب پرداخته است.
فقه منابع مالی دولت اسلامی؛ غلامرضا مصباحی مقدم

کتاب فوق‌الذکر، اثری است می‌توان به عنوان بهترین اثر در این زمینه ذکر کرد لیکن در محورهایی که نگارنده در این موضوع نوشتار کنونی پیگیر شده است، قلم نزده است.

منابع مالی در حاکمیت فقیه؛ محمد مؤمن قمی
اثر مذکور که ظاهراً حاصل چاپ تدریس خارج استاد مومن می‌باشد نیز به نحواساسی و کاربردی به موضوع این رساله پرداخته است و به بیان رؤس اصلی منابع مالی در حاکمیت اسلامی پرداخته است.

مقاله:

دولت اسلامی و خمس معادن؛ علی اکبر کلانتری
نگارنده اثر فوق‌الذکر این اثر پژوهشی به صورت جامع به صورت‌های بحث پرداخته است.

امتیاز ویژه این نوشتار این است که به موضوع مورد بحث به نحو اجتهادی و بصورت جامع با بیان پیش‌فرض‌های مبنایی در هر بخش دولتی و بخش خصوصی پرداخته است.

و- روش تحقیق

پیش‌برد تحقیق حاضر و تدوین این رساله براساس روش کتابخانه‌ای انتخاب شده است که در این تحقیق از اسناد نوشتاری همانند کتب، مقالات، پایان‌نامه‌ها مرتبط با موضوع بحث استفاده شده است. در این نوشتار ابزارها و سایت‌ها و سامانه‌های رایانه‌ای و نرم‌افزارهای فقهی اصولی و... نیز مورد استفاده قرار گرفته است.